

förkunskaperna blir ett hjälpmedel i arbetet.

Avhandlingen anknyter också som sagt till fältet ”oral history”. Här kan man då ställa frågan: Vad är folkloristikens specifika bidrag till studiet av berättande om kriget – eller andra fenomen som definieras som intressanta i termer av historia? Ett svar blir: folkloristiken kan sätta in det i relation till folkligt berättande mer generellt, avseende form, teman, moral och tendens, användning och situationellt beroende. Den föreliggande avhandlingen förmår att göra detta.

Alf Arvidsson, Umeå

Cecilia Candréus: *De hädangångnas heraldik. En studie av broderade begravningsfanor ca 1670–1720*. Gidlunds förlag, Hedemora 2008. 346 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7844-750-3.

Det är i allra högsta grad viktigt med studier över det obemärkta, eller föremål och ting som finns i vår vardagsmiljö och som är laddade med olika budskap och därför har stark symbolisk innebörd. I *De hädangångnas heraldik* har Cecilia Candréus gett sig i kast med ett komplicerat textilt material från åren 1670–1720 genom att sätta de vita broderade länsfanorna i centrum för sin studie. Denna begravningsstågsrekvisita bidrog speciellt inom högre adliga kretsar till att ge begravningsarna en fördjupad symbolisk innebörd och var samtidigt avsett som ett evighetsminne samt en högtravande manifestation av makt och inflytande i dåtidens hierarkiska ståndssamhälle. I många av våra kyrkor finns sådana fanor, eller begravningsfanor fortfarande kvar på grund av att de placerades som minnesmärken vid gravarna. Stannar man upp och betraktar dem lite närmare, så ser man att det inte bara är eleganta och påkostade arbeten, utan även professionellt utförda textilier av hög klass med många olika budskap.

Candréus studerar i huvudsak hur de broderade vita länsfanorna gestaltades, vem som tillverkade dem, hur de användes och varför de togs i bruk. Det ska också sägas att studien endast kretsar kring vita broderade länsfanor inom den högsta kasten av svensk adel i form av grevar och friherrar. Urvalet kommer sig givetvis av att det var denna skara män och deras familjer som av hävd hade rätt att tillverka och bruka länsfanorna. Kort kan sägas att författaren skiljer ut de vita broderade länsfanorna från andra typer av standar, fanor och baner av både militärt och civilt slag. Överhuvudtaget görs rätt

många svårbegripliga distinktioner mellan exempelvis begravningsfanor, fröjdefanor och anvapenfanor. Sammanlagt har ett trettio-tal vita länsfanor från omkring 1670 och en bit in på 1700-talet bevarats och det är även dessa som är den huvudsakliga stommen i Candréus undersökning.

Utöver detta har ett avsevärt skriftligt material gått igenom, såsom fanritningar, kamerala källor, brev, klädkammarräkenskaper, hovstatsräkenskaper m.m. Därmed slås en viktig bro mellan föremålskulturen och de skriftliga källor som ur skiftande perspektiv innehåller uppgifter om de broderade vita länsfanorna. Samtidigt är det inte bara det textila hantverket och utövarna av detta som uppmärksammas. Studien är föredömligt breddad och omfattar även de döda männen och deras familjer, men också det samhälle de levde i. Allt detta ger boken kött på benen långt utöver det vanliga och bidrar givetvis till att undersökningen inte begränsas till att enbart handla om en fallstudie av broderade vita länsfanor.

I sju kapitel avhandlas fanornas historiska bakgrund, influenserna från Europa, samtida stilideal, tillverknings-sammanhang och sist men inte minst brukning och tillämpning av länsfanorna. Det visar sig bl.a. att de broderade vita länsfanorna framstår som en egenartad föremålsgrupp, även om de också stod nära de länsfanor som användes vid kröningar. På samma gång skiljde sig de vita broderade länsfanorna distinkt från de svarta begravningsfanor som alla män inom adeln använde. Jämsides framkommer att de vita länsfanorna kunde kosta betydande summor, vilket också förklarar varför flera av dem återanvändes och med lite tillägg i utsmyckningen dök upp vid andra begravningsförelägganden. Särdeles viktiga vid tillverkningen av de vita länsfanorna var pärlstickarna, en liten yrkesgrupp med internationell stämpel. Här lyfter för övrigt Candréus i flera avseenden fram unik och helt ny kunskap. Betydelsefullt är även det dubbla sammanhang som kännetecknar de broderade vita länsfanorna. Med detta menar jag inte bara hur de återanvändes, utan också att de framträdde på flera scener i huvudstads- och sockenmiljöer, centralt och lokalt om man så vill. Utan tvivel var de vita länsfanorna en viktig heraldisk markör begränsad till gräddan av den svenska adeln, och dessa ”nya” fanor uppstod i ett skede när äldre begravningsfanor förbjöds i en överflödsförordning. Den svenska högadeln skapade alltså en ny ceremoniell sed i och med de vita länsfanorna och de gjorde det i ett skede när makten alltmer börjat gunga under deras fötter.

Candréus framhåller även att det svenska begravn-

ningsskicket tog intryck av internationella förebilder och hur det adliga begravningsskicket i vårt land vid 1600-talets slut, i linje med utvecklingen i Västeuropa, förflyttades till att mindre handla om begravningsprocessionen, för att istället koncentreras till själva kyrkorummets. Slutligen upphörde bruket av de broderade vita länsfanorna i takt med att begravningsattiraljer inne i kyrkorna tonades ned överlag, vilket hängde samman med faktorer som kontinental modeväxling, men även förhållanden som missväxt, pest, krig och hårda beskattningar.

Det är överlag en ytterst lärorik avhandling som Candréus har skrivit. Bokens styrka är, som påpekats ovan, det kombinerade källmaterialet. Vad som enligt min mening saknas mest är emellertid en tydlig teoretisk parameter att förhålla sig emot, för någon sådan har jag inte funnit i den annars välskrivna och genomarbetade framställningen med en god inläsning på tidigare forskning och en hög problematiseringsgrad av det empiriska materialet. Jag har också förstått det så att författaren valt ett informativt och dokumentariskt upplägg, för att i största möjliga mån få fram så mycket ny detaljkunskap som möjligt, men, som sagt, tydliga teoretiska infallsvinklar hade bidragit till att ytterligare lyfta undersökningen.

Slutligen ska min nyss föredragna kritik inte överbetonas. Candréus undersökning har pionjärbetonade drag och kommer att bli ett beständigt minnesmärke, som inte kan förbigås av den som sysslar med stormaktstidens högadliga begravningsskick. För egen del har jag inte bara lärt mig mycket nytt om broderi och historiska textilier i största allmänhet. Framför allt har jag förstått hur viktigt det stiliserade formspråket var och hur det vände sig till en kunnig och bitvis fåfång publik, medan det i de lokala sammanhangen nog mest begapades med förundran och mest sågs som ett exklusivt uttryckt för rikedom och makt.

Peter Ullgren, Lund

Elizabeth Philpot: *Old Testament Apocryphal Images in European Art*. University of Gothenburg 2009. 397 s. ill. ISBN 978-91-7346-666-0.

Apokryferna intar en särställning i både den romersk-katolska och den luthersk-evangeliska bibeltraditionen. I den nu gällande svenska bibelöversättningen från år 2000 har de sin plats mellan Gamla och Nya testamentet.

Även om de inte har samma status som övriga bibelböcker och delvis har en fiktiv prägel har de haft en stor läsekrets. När kyrkohistorikern Hilding Pleijel 1942 utgav sin frågelista *Kyrklig folklivsforskning* ställde han frågan: "Läste man Apokryferna vid husandakten och vid den enskilda andakten?" Denna fråga har genererat ett mycket stort antal positiva svar.

Elizabeth Philpot redogör i inledningskapitlet till sin avhandling för samtliga bibeleditioner i Skandinavien och därefter för alla illustrerade editioner. Dessförinnan presenterar hon 55 apokryfiska bilder i färg. I själva brödtextern återges 43 svartvita bilder i litet format. I den s.k. figurbibeln (utgiven 1707, 1739, 1777) ingår åtta bilder. En bild ingår i *Bönebook för resande personer till landz och vatn* och har därigenom blivit mycket spridd. Det kan tilläggas att Joh. Laur. Horn i Västerås, som gav ut figurbibeln 1777 redan 1767, publicerade en katekes med bilder från 1500-talet. Som illustration till sjätte budet återges Susanna i badet och som illustration till åttonde budet "Du skall icke bära falskt vittnesbörd mot din nästa" en bild av hur Susanna av de två gubbarna förs inför domaren. I annat sammanhang har jag visat att denna illustrerade katekes använts som förlaga inom bonadsmåleriet (N.-A. Bringéus, Katekesbonaden från Knäred, *Rig* 2001).

Avhandlingen är fast uppbyggd. De apokryfer som illustrerats redovisas i samma ordning som i Bibeln. Inledningsvis beskrivs deras tillkomst och omfattning, därpå kommer ett detaljerat referat av innehållet. Detta följs av "the objectives of the book", representativa exempel på bilder i västeuropeisk konst i ungefärlig kronologisk ordning, och slutligen bilder av händelserna i skandinavisk konst. Generella bildproblem belyses i infogade avsnitt om ärkeängeln Gabriel och skyddsänglarna i Tobits bok och kvinnomakt i Judits bok.

Det tillhör förtjänsterna med Philpots avhandling att hon inte gör någon gränsdragning mellan motiv från finkonsten och folkkonsten. Själv är hon både konsthistoriskt och teologiskt bildad och anlägger interdisciplinära aspekter på de apokryfiska bilderna. Hon begränsar sig inte heller till bestämda konstekniker, även om målningarna dominerar. Som titeln anger omspanner studien "European Art", dock med nord-europeisk tyngdpunkt och med särskild belysning av Skandinavien, där hon haft goda kontakter och även disputerat på avhandlingen.

Den vidsträckt geografiska omfattningen har dock skett på bekostnad av den bildmässiga problematiken. Frågan om förlagorna har författaren helt avstått från